

E2. Skelettet på Albani Kirkegård: En genganger iblandt os?

Poul: Arkæologerne har gravet i månedsvis omkring Albani Torv i Odense. Året er 2016. Flere hundrede skeletter fra middelalderen er gravet frem. Det er fortidens odenseanere, der ligger kun ganske få meter under den jord, nutidens odenseanere betræder. Det er nogens mor med et helet benbrud, nogens børn gravlagt i bunker, formentlig efter en dødelig epidemi. Det er en masse skæbner, der bliver gravet frem én efter én. Og pludselig er der noget, der fanger alles opmærksomhed. Det er skelettet fra en kvinde død i en alder af cirka 40 år. Ovenpå hendes ben er der placeret to store sten. Nogen har lagt to store, tunge sten ovenpå en afdød kvindes ben. Næsten som om, at man ville sikre sig, at dette lig, denne kvinde, aldrig skulle rejse sig og gå igen. Næsten som om man ville sikre sig mod noget ondt.

Louise: Du lytter til *Obscuritas*. De mørke sider af vores fortid udforskes i denne podcast ved at besøge de steder i landet, hvor mystiske og gruopvækkende scener er blevet opført. Lige dér, hvor vi går og står i dag.

Kirstine: Og det ser egentlig ret voldsomt ud, for lige der, hvor stenene ligger, der er skelettet jo trykket i stykker, simpelthen. Hvorimod det er forholdsvis intakt alle de andre steder.

Louise: I dette afsnit tager jeg, Louise Lindblad, med middelalderarkæolog, Kirstine Haase, til et sted, hvor klassiske genfærd og spøgelseshistorier ofte udspiller sig. Er der flere skeletter under jorden her?

Kirstine: Her? Ja, det er der.

Louise: Det er selvfølgelig en kirkegård. Eller det var det og er det måske stadig i en eller anden dimension, hvis man graver sig lidt ned under den jord, vi står på.

Kirstine: Men på vestsiden og sydsiden af domkirken er der stadigvæk begravelser.

Louise: Jeg har lyst til, at vi lige skal herover igen, hvor kirkegården starter. På, hvad var det igen?

Kirstine: Vest.

Kirstine: Vi starter med at gå over til vestsiden.

Kirstine: Man kan huske det med øst og vest ved, at når man begraver folk i den kristne kirke, så lægger man dem med ansigtet, hovedet, i vest og fødderne i øst. For når dommens dag kommer, den sidste dag, den yderste dag, og man skal genopstå, så skal man rejse sig op imod øst og kigge mod øst, for det er derfra Jesus kommer.

Louise: Så under jorden her ligger alle placeret med fødderne denne vej, altså mod øst?

Kirstine: Ja, præcis.

Louise: Vil du prøve at beskrive, hvordan her så ud? Lige her, hvor vi står nu, for 800 år siden.

Kirstine: Lige her, hvor vi står nu, var der en kirkegård for 800 år siden. Og i dag er der et torv, som vi kan se, omgivet af en masse høje bygninger. Dengang har det været en meget stor kirkegård. Det har været et stort grønt område, kunne man kalde det.

Louise: Med græs? Eller hvad er et grønt område?

Kirstine: Ja, det tænker. Altså, hvad der nu vokser naturligt, når man bare lader et område ligge hen. Så måske mere a la brakmark, kunne vi forestille os, tænker jeg. Og selvfølgelig har der også, der hvor folk har gået, været slidt ned osv. Så der har sikkert også været mudret. Det er let at forestille sig sådan en dag som i dag, hvor vi står her i november, og det er koldt, og det regner, og der er lidt mudder over det hele. Så det har der nok også været i perioder.

Louise: Regnen rammer deres ansigter, mens de bærer den afdøde kvinde på en bære hen mod graven, der er gjort klar til hende. De er otte personer. Måske er nogle af dem

pårørende til kvinden. Hun kunne hedde Margrethe. Bag båren går et mindre optog af voksne og et par børn med lys og klokker. Vinden rusker i det ligklæde, Margrethe er blevet svøbt i. Det forestiller jeg mig. At det er en våd og mørk dag, hun bliver begravet på.

Kirstine: Ved du med ind under?

Louise: Det er okay. Jeg har regnjakke på. Lidt ligesom det er i dag, hvor Kirstine og jeg går rundt på den nu nedlagte kirkegård, som cirka 800 år efter begravelsen af Margrethe er et torv midt i Odense by. Kunne man forestille sig, hvis vi kigger udover kirkegården her, at der har været pårørende for at mindes eller besøge sine kære?

Kirstine: Det kunne man sagtens forestille sig. Kirkegården ligger jo midt i byen, så den har været omgivet af huse, hvor folk har boet og haft deres hverdag. Og gaderne har ligget rundt om kirkegården, og der har også været stier på tværs. Og så har der måske været små tuer, små forhøjninger, der hvor folk har været begravet. Men der har ikke været markeringer som gravsten eller den slags. Ting, som er forrådnede hurtigere - trætors eller et eller andet - kan der jo have været, men det kender vi ikke fra arkæologiske udgravninger. Og så har der ikke været små haver, som man nærmest kan kalde dem, vi ser i dag. Altså, små bed omgivet af hække og så videre havde man ikke. Og det ved vi, for når vi kigger på disse begravelser, når vi får udgravet et stort område på en kirkegård, så kan vi se, at der ikke nødvendigvis er en systematik i den måde, de døde ligger på. Og det ville vi se. Hvis der havde været små markeringer, så ville der ligesom være grænser og steder, hvor der ikke lå nogen. Men der ligger folk overalt.

Louise: Der ligger folk over alt. Alle placerede med benene mod øst. De første skeletter er fundet kun 70 centimeter under kørebanen. I alt er der blevet udgravet 844 grave fra middelalderen her på Albani Torv i Odense. 844 forskellige begravelser. En af disse 844 begravelser, som har tiltrukket min og også din opmærksomhed, ved jeg... Nu kan vi høre kirkeklokkerne. Jeg venter lige. Og det er begravelsen af en kvinde på cirka 40 år, som altså blev fundet ikke særlig langt fra, hvor vi står lige nu. Hvor var det, hun blev fundet henne?

Kirstine: Jamen, hvad er der? 20 meter derhenne af eller sådan noget, lige her nord for os, under det, der i dag er letbanens spor, der var der en særlig begravelse, som du si-

ger. De fleste af begravelserne er faktisk ret ens og egentlig ikke så spektakulære. Men lige denne fangede vores opmærksomhed, for det første vi stødte på, det var nogle meget store sten. Og store sten er ikke så usædvanlige. De kan have ligget langs kanten af graven og båret et trælåg. For det er meget forskelligt, hvordan folk er begravet. Nogle kan være begravet i et svøb - altså et stykke stof, der er viklet om liget. Nogle kan også være begravet uden noget, og så kan man være gravlagt i trækister. Men så er der også disse, hvor det bare er et låg. Men da vi kiggede nærmere, kunne vi se, at stenen ikke kun lå langs med, men også lå oven på kvinden. Oven på hendes knæ og ovenpå hendes ankler. Og det var usædvanligt.

Louise: Margrethe ligger i graven. Der er ikke mange personer til begravelsen, men lige akkurat nok til at omkranse hullet i jorden, hun ligger i. Graven er placeret helt ude ved kirkegårdens østlige afgrænsning, kun få meter væk fra diget, der markerer denne særlige grænse: Grænsen mellem det indviede jord og det ikkeindviede jord. Hun ligger kun få meter fra dem, der ikke kunne komme i indviet jord: Selvmordere, henrettede og udøbte børn. Der ligger Margrethe. Dernede med de store sten oven på benene. Kirstine og jeg er søgt i ly for regnen i middelalderhuset Møntergården, der i dag huser Museum Odense. Hvad ville din første tanke have været? Hvorfor er der placeret to store sten ovenpå hendes ben?

Kirstine: Jeg ville tænke, det var usædvanligt, fordi hovedparten af de begravelser, vi finder, er meget ens. Der er lidt forskelle i, hvor hænderne ligger, men ellers er de bare meget ens. Så jeg ville tænke, at der er noget usædvanligt på færde her. Og så ville jeg tænke, at der er nogen, der ligesom har forsøgt at holde hende på plads på en eller anden måde. At disse sten har skullet forhindre, at hun måske er gået igen eller noget i den stil. Fordi vi ved i hvert fald fra kilder efter middelalderen, og vi kender det også fra nogle engelske kilder, at man var bange for gengangere. Og gengangeri hænger sammen med forskellen på den gode og den onde død. Den gode død er den, hvor man får lov at dø i sin seng, hvor der er tid til at skrifte til en præst og få syndsforladelse og ligesom få en rolig overgang til efterlivet. Men den onde død er den, der kommer pludseligt og uventet, og hvor der ikke er tid til alle disse ritualer, der ligesom skal sikre en god overgang. Og især dette med syndsforladelsen og at skrifte. Og sådan en pludselig død kan jo være en ulykke, eller det kan være en fødsel, der går galt, eller et eller andet, der sker meget hurtigt. Det kan også betyde, at den der dør, har noget uafsluttet i livet. Og det kunne få dem til at vende tilbage.

Louise: Denne frygt for gengangere eller genfærd er det noget, vi kender fra andre tilfælde?

Kirstine: I hvert fald omsorgen for de døde, kan man sige, kan vi godt kende igen. Og frygten generelt for det, der er mellem himmel og jord, har været meget konkret i middelalderen. Djævle og dæmoner og elvere og sådan noget. Det kender vi fra indskrifter på amuletter. Blyamuletter især. Og her i Odense har vi fundet en blyamulet. Nu siger jeg vi, men det er faktisk fundet i år 1883, så det er rigtig lang tid siden. Men der blev fundet en blyamulet, hvor der er en bøn om, at en navngivet person, Åse, beder om, at Gud beskytter hende. Men samtidig er der også påkaldt tre væsener i indskriften. Og de tre væsener tolker man som dæmoner eller elvere. De er altså onde, skal man forstå. Og ved at påkalde dem, binder man dem i skriften, og så har dette stykke bly været foldet godt sammen. Og enten så har Åse gået med det for at beskytte sig imod sygdom, eller også har man lagt det ned i hendes grav. Så man kunne forestille sig, at det også er for at beskytte Åse yderligere, at man har gravlagt hende med blyamulletten. Og måske igen også for at hun ikke skulle besøge de pårørende, hvis hun nu var død en voldsom død.

Louise: Den gode og den onde død. Begravelsen af Margrethe bliver sløret for mig her. Hvilken død har Margrethe haft? Er de, der står der i regnen og omkranser hendes støvede legeme, hendes familie? En mor? En bror, måske? Og ville de virkelig lægge store sten oven på den datter og søster, de lige havde mistet?

Kirstine: Hvis vi nu tager udgangspunkt i, at vi tror, der er tale om et ritual, der skal forhindre, at hun går igen, så kan det jo både være for de pårørendes skyld - altså fordi man ikke har lyst til at få besøg af en genganger - men det kan jo også være for kvindens egen skyld. For på denne tid er det vigtigt, at man bliver i jorden. At kroppen bliver i jorden og er intakt i jorden, så man kan genopstå på den yderste dag. Så det vil sige, at vi faktisk ikke kan se, om det er af hensyn til de levende eller de døde, at hun er blevet bundet til jorden.

Louise: Jeg tænker jo straks et uhyggeligt spøgelse, som skal gå igen og besøge dig. Men det kan også godt have været for kvindens egen skyld, simpelthen?

Kirstine: Ja, det kunne man godt forestille sig. For hvis det nu er sket ved en ulykke. Nu er hun 40 år gammel, så det kan jo være nogens mor eller søster eller datter. Så jeg tror ikke, at der har været frygt involveret på den måde, eller at man har været bange for hende, idet hun er død. Det er mere det, der skulle ske efter. Så man har også frygtet for hendes efterliv, i virkeligheden. Så det, kunne man forestille sig, var på færde her. Eller det troede vi til at begynde med.

Louise: Mellem de to store sten, oven på Margrethes ben, bliver liget af et lille spædbarn nu forsigtigt placeret. Det afdøde spædbarns mor står helt forrest. Jeg forestiller mig, at hun er opløst af sorg. Jeg forestiller mig, at hun har nået at navngive sin lille søn. Hun kunne have kaldt ham Niels. Nu er Niels død, og vi står til hans begravelse.

Kirstine: Så disse store sten markerer begravelsen af et barn. Og det er et spædbarn, altså et nyfødt barn. Vi kan ikke sige noget om, hvordan barnet er dødt, men det kan jo være ved fødslen eller kort efter.

Louise: Hvorfor tror du, at barnet er placeret lige der, hvor det er placeret?

Kirstine: Det mest oplagte ville jo være, hvis der var tale om mor og barn. Altså, at der er tale om en død i barselssengen. Men der er flere ting, der ligesom taler imod det. Vi har prøvet at lave DNA-analyser på de to skeletter. Og desværre kom der ikke noget ud af analyserne fra barnet. Men så er der kvindens alder, og hun er i fyrrerne. Og det er lige i yderkanten af den fødedygtige alder på dette tidspunkt. Så det er ikke ret sandsynligt. Og så er der dette med de store sten, hvor man tænker: Ville man lægge dem på moren, hvis der var tale om mor og barn? Ville man så ikke måske lægge barnet sammen med moderen på en anden måde, så man kunne se, der var en relation? Så umiddelbart tænker vi, at der nok mest er tale om et barn, der er begravet sammen med en voksen.

Louise: Det eneste vigtige, altafgørende, altoverskyggende spørgsmål er nu: Har de nået at døbe lille Niels?

Kirstine: Så længe man står uden for det kristne samfund, så er man mere udsat for djævelen, for ondskab. Og måske kan man ovenikøbet virke som en magnet på denne ondskab, så længe man er udøbt, og så længe man ikke er en del af den kristne me-

nighed. Så derfor har man været virkelig frygtet denne periode, både for barnets skyld, men også for sin egen skyld, i virkeligheden.

Louise: Hvis de har nået at døbe Niels, så har der under hans dåb, ligesom under alle andre dåbsceremonier frem til 1700-tallet, indgået et helt særligt ritual.

Kirstine: Man bærer barnet hen til kirken, og så allerede i våbenhuset foretager præsten nogle ritualer, som handler om at rense og uddrive djævelen især. Så det han blandt andet gør, det er, at han blandt andet puster barnet tre gange i ansigtet, og så siger han "Vig bort, djævel!" Og det fortsætter med flere besværgelser efter det. Og så gør han korsets tegn for barnet. Og så lægger han også et saltkorn på barnets læber eller i barnets mund, fordi salt bliver betragtet som noget, der renser. Og på den måde er barnet renset og klar til den endelige dåb.

Louise: Og har man nået det med dette lillebitte spædbarn, der jo er dødt? Det, der ligger mellem kvindes ben. Dette ritual.

Kirstine: Det kan vi reelt ikke vide. Der kan også være tale om en nøddåb, for i middelalderen er man også meget opmærksom på, at det jo kan gå stærkt. Så derfor skal alle ligesom vide, hvordan man laver en nøddåb. Og det bedste er, hvis præsten kan nå at gøre det. Hvis præsten ikke kan nå at gøre det, skal der gerne være en mand til stede, som kan sige "Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Amen." Og det er sådan set nok til, at barnet ikke er helt fortabt. Og hvis ikke der er en mand til stede, så kan det til nød være en kvinde, der foretager denne nøddåb. Og det kan foretages med alle typer af væske. Men på et tidspunkt i 1200-tallet kommer der nogle forordninger om, at man altså ikke må gøre det i øl. Så der er dog grænser. Men ellers kan det sådan set være alle typer af væske, man kan bruge. Men ved den rigtige dåb, der er der jo tale om, at man faktisk nedsænker hele barnet i indviet vand.

Louise: Ikke kun som vi kender det med hårtotten, baghovedet. Hele barnet.

Kirstine: Hele barnet tre gange ned i vand. Og det kan man faktisk se med egne øjne, hvis man kigger på en døbefont, næste gang man går i den lokale landsbykirke. Så kan man se, at der af praktiske årsagers skyld tit ligger et dåbsfad på toppen af døbefonten. Men hvis man løfter det af, så kan man se, at der er tale om et babybadekar af en an-

stændig størrelse. Så man har altså kunnet døbe eller dyppe hele barnet i dette, fordi det er vigtigt med denne renselse, så vi får skyllet arvesynden væk, og barnet kan indtræde rent i menigheden.

Louise: Jeg er nybagt mor, og jeg tænker: Hvordan kan man være så hjerteløs? Jeg kan have svært ved at sætte mig ind i, hvordan man kan frygte et lille spædbarn.

Kirstine: Ja, men jeg tror heller ikke, at man frygter barnet. Jeg tror, man frygter for barnet. Altså, jeg tror, at man er bange for, hvad der kan ske barnet, og hvad barnet kan bringe. Men det, man kan syntes er mærkeligt, er dette med at sige, at hvis et barn ikke når at blive døbt, skal det begravnes i uindviet jord eller udenfor kirken. Og det virker meget barsk. Men med de forskellige skriftlige kilder, vi har på det, så har det også været et dilemma, man har forsøgt at forholde sig til i middelalderen. Og spørgsmålet er, som du også siger, om dette spædbarn, der er lagt ned sammen med en kvinde, er en eller anden måde at sige: Graven er gravet til denne kvinde, og hun er officielt en del af menigheden. Og så sniger vi lige dette barn med ned på en eller anden måde. Men når man tænker på, at stort set alle har kunnet foretage en nøddåb, så er spørgsmålet, hvor mange tilfælde, der reelt er tale om, hvor man ikke har nået at døbe børnene.

Louise: Det med at placere store sten oven på afdøde og måske være bange for, hvad et udøbt barn kan tilkalde sig af onde kræfter, tror du, at det kommer et ondt sted fra?

Kirstine: Nej, det tror jeg ikke, at det gør. Jeg tror, det kommer af frygt og også lidt af omsorg i forhold til, at man gerne har villet give de døde ro. Så dette med at mane dem ned og holde dem på plads i graven. Men der har været mange situationer, især i forbindelse med børnefødsler for eksempel, hvor det bogstavelig talt har været kamp om liv og død, og man har følt sig enormt sårbar og meget udsat og jo også oplevet, at man ikke havde kontrol over en situation. Man kunne bare konstatere, at netop fødsler og ved graviditet har kostet rigtig mange kvinder livet. Og rigtig mange spædbørn er også omkommet i den situation. Så for at forklare det, så har man nok tænkt, at der må være noget ondt på spil, og det må være en situation, hvor det onde nemt har kunnet komme til at udfolde sig. Så jeg tror, det er dér, de tanker opstår. I de sårbare situationer.

Louise: Præsten træder et skridt frem og siger en række latinske ord, der betyder noget i retning af "Du har dannet mig af jorden, Herre, og klædt mig i kød. Min frelser, oprejs

mig på den yderste dag." Levende lys brænder i mørket omkring graven. Duften af røgelse spreder sig som en slags renselse, og lyden af klokkerne skal holde det onde væk. For præcis ligesom fødslen er døden en sårbar situation. En grænsetilstand, som kan tiltrække onde kræfter. Når du kigger herover, hvor begravelsen er foregået, ser du så for dig, at der har stået sørgende familiemedlemmer rundt om graven til denne kvinde og dette barn?

Kirstine: Ja, det gør jeg helt sikkert. Og hele ritualet omkring en begravelse har givet masser af rum til, at man har kunnet sørge. Og det har været meget nøje iscenesat, hvem der gør hvad hvornår. Og det har ligesom gjort, at man har haft et ritual, et sted, et rum, hvor man har kunnet udtrykke sorgen i forbindelse med, at nogen er død. Så det forestiller jeg mig helt sikkert, at de har gjort på samme måde, som man gør det i dag.

Louise: Vi går jo ikke ud fra, at det er kvinden, der er mor til barnet, så moderen har måske også været med her?

Kirstine: Ja, spørgsmålet er, om der har været nogen pårørende til den kvinde, der ligger i graven med barnet ovenpå sig, eller om hun ikke har haft så mange, der har været til stede til begravelsen, så det i virkeligheden er barnets pårørende, der har været der. Men det ved vi ikke.

Louise: Det kan vi kun gisne om.

Poul: Dette var historien om skeletterne fra Albani Kirkegård. En kvinde og et barn og en masse uvisheder. Det, vi med sikkerhed ved, er, at de endte deres skæbne sammen på Albani Kirkegård. Måske fordi nogen frygtede dem, frygtede det onde. Måske fordi nogen ville dem det gode. Måske er de gode og de onde mennesker, intentioner og handlinger sjældent enten-eller eller det, vi først tror, men meget ofte noget der overlapper hinanden, ligger helt tæt sammen. Præcis som kvinden og barnet i graven i Odense.

Louise: Obscuritas er produceret af Louise Lindblad for Vores Tid. Med støtte fra Demantfonden. Redaktør er Rikke Caroline Carlsen. Du kan finde flere podcasts om historie ved at søge på Vores Tid i din podcast-app.